

ШАНС НА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ: УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ В КОНЦЕПЦІЇ Н.Я. ГРИГОРІЄВА

У статті аналізуються погляди одного з лідерів української міжвоєнної еміграції Н. Григорієва на перспективи українського демократичного руху в контексті розвитку міжнародної політичної ситуації напередодні та під час Другої світової війни.

Ключові слова: Н. Григорієв, міжнародні відносини, Друга світова війна, українська еміграція.

2013 року виповнюється 130 років з дня народження та 60 роковини смерті Никифора Яковича Григорієва (1883–1953) – визначного українського політичного і громадського діяча, суспільствознавця, публіциста, освітянина. Ввійшовши у суспільно-політичне життя у період революції 1905–1907 рр. як керівник українських громадських організацій на Поділлі, за доби Української національної революції 1917–1920 рр. він постав одним з її провідних діячів: член Центральної Ради, Малої Ради, двічі міністр освіти УНР, входив до Центрального комітету Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Перебуваючи з 1921 р. в еміграції у Чехословаччині, Н. Григорієв був одним із засновників та керівників низки громадських, наукових і освітньо-культурницьких фондів української еміграції, зокрема Українського громадського комітету, Українського соціологічного інституту, Української господарської академії, Українського робітничого університету та ін. Водночас, як один з лідерів Празької групи УПСР, а з 1932 р. – керівник Головного політичного комітету УПСР за кордоном, головні зусилля спрямовував на створення єдиного українського національного фронту в еміграції. З окупацією Чехословаччини восени 1938 р. Н. Григорієв емігрував до США, де розгорнув антифашистську та антирадянську діяльність, продовжуючи згуртовувати українські демо-

**СУХОБОКОВА О.О.,
кандидат
історичних наук,
асистент кафедри
нової та новітньої історії
зарубіжних країн
історичного факультету
Київського
національного
університету
імені Тараса Шевченка**

кратичні сили. Не випадково саме він 1949 р. став першим директором українського відділу радіостанції «Голос Америки» і очолював його до останніх днів свого життя.

Поряд з активною громадсько-політичною та організаційною діяльністю Н. Григоріїв відомий і як науковець-суспільствознавець, активний публіцист, перу якого належить низка фундаментальних наукових і науково-популярних праць, аналітичних статей, присвячених різноманітним проблемам історії України та всесвітньої історії, соціологічному вивченню українського суспільства, національному питанню, розробці теоретичних засад соціалізму, будівництва української незалежної держави.

Важливе місце у його науково-публіцистичному доробку належить проблемі міжнародних відносин міжвоєнного періоду, над якою він працював з середини 1920-х рр. Як досвідчений політик, він добре орієнтувався у міжнародній політичній грі, і водночас, як історик та соціолог намагався на фундаментальному рівні дослідити витoki існуючих конфліктів. Причому, деякі його праці з даної тематики могли б слугувати посібниками для вивчення історії міжнародних відносин у міжвоєнний період¹. Автор досить ґрунтовно виклав її, подавши багатий фактичний матеріал, а розставлені ним акценти, синхронного розвитку тогочасної політичної ситуації, збігаються із висновками сучасних історико-політологічних досліджень передумов Другої світової війни. Тож на порозі ювілейних дат, пов'язаних з Н. Григорієвим, доречно звернутися до його бачення українських перспектив у Другій світовій війні, тим більше, що багатомірною проблемою України у Другій світовій війні залишається актуальною і сьогодні.

Витoki поглиблення міжнародних протиріч і ймовірного початку нової світової війни Н. Григоріїв вбачав у мирних договорах 1918 – початку 1920-х років, які не усунули головних проблем, а лише посилили напругу у відносинах між європейськими державами. На його думку, після Першої світової війни світ розділився на два ворогуючі табори – «задоволених і пасивних», об'єднаних прагненням зберегти своє панівне становище (Велика Британія, Франція) та «невдоволених і активних» (Німеччина, Італія та Японія). Найнебезпечнішою у другій групі він вважав Німеччину, яка проводила дедалі агресивнішу зовнішню політику. При цьому, на відміну від переважної більшості західноєвропейських політиків, агресивність гітлерівської дипломатії Н. Григоріїв пояснював не лише принизливими для Німеччини умовами Версальського мирного договору 1919 р. Основна причина, переконував він, полягала у її прагненні стати гегемом Європи і світу, перевершивши Англію як свого

головного суперника. Саме це, зауважував політик, мотивувало поведінку ще кайзерівської Німеччини².

Аналізуючи розвиток подій в Європі, політик констатував, що стратегічна рівновага на континенті після Першої світової війни так і не відновилася: доки Англія і Франція намагалися вирішити внутрішні проблеми і посилити свій міжнародний авторитет, висуваючи різноманітні проекти врегулювання, Німеччина достатньо зміцніла, аби відмовитися від виконання підписаних угод і окупувати Рейнську область, а фашистська Італія, незважаючи на осуд світової спільноти, продовжувала Абіссінську війну. Таким чином, вже 1936 р., на думку Н. Григорієва, Німеччина та Італія перехопили ініціативу у міжнародній політиці, діючи задля задоволення власних інтересів; натомість Англія і Франція не заявили чітко про свою позицію щодо агресорів, що фактично означало мовчазну згоду цих держав. Пізніше загально визнаним фактом стало те, що вони йшли на значні поступки Німеччині, бажаючи не лише «умиротворити» агресора, але і зіштовхнути Гітлера зі Сталіним на Сході Європи. Нині недалекоглядність такої стратегії є очевидною, але у середині 1930-х рр. мало хто усвідомлював небезпечність і необґрунтованість таких розрахунків лідерів цих провідних світових держав.

Протягом 1934–1938 рр. Н. Григоріїв у своїх публічних виступах неодноразово наголошував, що основною метою Гітлера є не задеклароване ним перед європейською громадськістю подолання комуністичного СРСР, а Англії. Для цього німецька дипломатія використовувала різноманітні тактичні маневри, які слугували прикриттям справжніх намірів. Приміром, підписання договору між Німеччиною й Італією «про спільну боротьбу з більшевизмом-комунізмом (йдеться про так званий Антикомінтернівський пакт, укладений 25 листопада 1936 р. між Німеччиною і Японією, до якого у листопаді 1937 р. приєдналася Італія – *О.С.*) це лише гарний плащик для прикриття спілкування їх супроти Англії»³, – стверджував політик у статті «Сучасні міжнародні відносини». Документи, що висвітлюють підготовку Німеччини до війни, підтверджують, що у своїх висновках він був дуже близьким до істини.

У працях Н. Григорієва з міжнародних відносин напередодні Другої світової війни важливе місце посідає проблема визначення ролі СРСР у ймовірному збройному протистоянні. Прогнозуючи утворення міждержавних союзів, він розглядав різні варіанти. Так, виходячи з суперечливих реалій 1936 р., у статті «Фактори, що витворюють напрям української політики» він висунув припущення, що

проти СРСР боротиметься німецько-польсько-японський союз, а у роботі «Міжнародна політика після світової війни» констатує, що «супроти осі «Берлін–Рим» почав складатися трикутник «Париж–Лондон–Москва», до якого схилилися і СДПА (Сполучені держави Північної Америки, тобто Сполучені Штати Америки – *О.С.*)»⁴. Дійсно, такий блок міг бути створений: принаймні з 1935 р. в Європі існувала трієста система договорів між СРСР, Францією та Чехословаччиною про взаємодопомогу проти німецької агресії, а у 1939 р., хоча і безрезультатно, велися переговори щодо укладення подібного колективного договору між Англією, Францією та СРСР.

Зважаючи на проголошення Гітлером головною геополітичною метою нацизму завоювання життєвого простору на Сході Європи, тобто перетворення на нього СРСР, було б логічним вважати, що Сталін докладє максимум зусиль, аби укласти угоду про взаємодопомогу з Англією та Францією. Проте, вже у 1936 р. Н. Григорієв (через те, що як історик і діяч українського національного руху мав чітке уявлення про російські імперські геополітичні інтереси, вважаючи їх чинними і за більшовицької держави) схилився до думки, що цілком ймовірно об'єднання СРСР з німецьким блоком: «не виключено, що в рішачучу хвилю Росія в боротьбі з Англією зійдеться з Німеччиною, не зважаючи на різницю режимів»⁵. Це ж припущення Н. Григорієв висловив у 1937 р., обґрунтовуючи його взаємовигідністю такого союзу: СРСР він обіцяв повернути Польщу і Прибалтику, вільний прохід через Суецький канал та Гібралтар; Німеччина потребувала матеріальної та військово-технічної допомоги для війни з європейськими державами і нових ринків збуту товарів⁶.

В той час, як у відносинах Німеччини і СРСР не було й натяків на подібну угоду – з 1933 р. між країнами точилася запекла пропагандистська боротьба, світова громадськість вважала їх ідеологічними антиподами, – припущення українського політика здавалося фантастичним. Усвідомлюючи це, Григорієв додавав зауваження фундаментального характеру: «Постільки природною підставою міжнародної політики є не ідеологія, а політичне положення й господарські інтереси, то не можна відкидати й такої можливості»⁷. Документи, що стали доступними набагато пізніше, свідчать, що у 1938 р. Гітлер дійсно взяв курс на зближення з СРСР для його «нейтралізації» на час війни з Англією і Францією. А вже 10 березня 1939 р. Сталін у своєму виступі на відкритті XVII з'їзду ВКП(б), формулюючи засади зовнішньої політики СРСР, подав завуальований сигнал Гітлеру про готовність піти на зближення⁸, що зрештою і призвело до під-

писання радянсько-німецького пакту про ненапад 24 серпня 1939 р., відомого як «пакт Молотова – Рібентропа».

Проте вже в останні місяці 1938 р. Н. Григорієв був впевнений, що світова війна скоро почнеться, й основними супротивниками в ній будуть західно-європейські держави з одного боку і Німеччина у ймовірному союзі з СРСР – з другого. Про це він неодноразово заявляв у своїх публічних виступах перед українською та американською аудиторією США та Канади, зокрема у досить розлогому інтерв'ю для американської газети «Democracy and Chronicle» від 13 листопада 1938 р. Коментуючи підписання Мюнхенської угоди, політик наголосив, що це є лише «засіб для відтягнення війни, доки для неї готується зброя» та висловив занепокоєння нерішучістю Англії і Франції, підкреслюючи, що саме їхні дії провокують Гітлера почати війну. Зокрема, він спрогнозував, що війна у Європі почнеться 1940 чи 1941 року після підписання радянсько-німецького пакту⁹. Аналогічну дату він вказав і в інтерв'ю «Cleveland News» (7 листопада 1938 р.), зауваживши, що німецько-радянська угода буде спричинена обопільним прагненням контролювати Європу та Азію від Балтійського моря до Тихого океану. Позаяк німецький нацизм і російський комунізм, попри офіційну пропаганду й різні ідеологічні гасла, мають подібну імперіалістично-шовіністичну сутність¹⁰.

Політична аналітика була для Н. Григорієва предметом не лише пізнавального, а й прагматичного інтересу. Тому основну увагу він зосередив на виробленні засад української політики на міжнародній арені у майбутній світовій війні. На його переконання, в умовах сталінського терору єдиною можливістю для українців зберегти свою націю, культурно-історичні традиції і надбання було використати міжнародну ситуацію на свою користь. Логіка політика – проста і водночас далекозора: невідворотність світового збройного протистояння очевидна, це потенційна нагода для українців як мінімум заявити про себе, як максимум – наблизитися до своєї мети, тобто здобуття незалежності.

Окрім широкого обґрунтування права українського народу на власну державність, що так чи інакше знайшло відображення у всіх працях Н. Григорієва, він визначив і необхідні практичні кроки до цього у тогочасних обставинах. Зрозуміло, їх реалізація покладалася на українську політичну еміграцію, оскільки тоді лише вона могла представляти українські інтереси.

Підготовку до нової світової війни українському провуду, за концепцією Н. Григорієва, слід було вести у двох напрямках: внутрішньому – об'єднання українських національних демократичних

сил для вироблення спільної політичної платформи (самостійна соборна Українська республіка) і плану дій для її реалізації, та зовнішньому – здобуття підтримки міжнародних демократичних сил шляхом пропаганди суті і завдань українського національно-визвольного руху. Вважаючи необхідними дії в обох напрямках, провідним він називав перший, внутрішній, будучи впевненим, що українці зможуть заручитися допомогою світової демократії та здобути визнання своєї державності лише коли об'єднаються та почнуть боротьбу власними силами. «Єдине й головне наше завдання, – звертався він до українців практично у кожному публічному виступі, – гуртувати свої сили, бо без них ніколи, ніде й ні з ким нічого не здобудемо»¹¹.

Запорукою успіху української політики, на переконання Н. Григорієва, мало стати примирення різних течій і груп українського політичного проводу в еміграції. Визнаючи, що всі вони мають за мету усамостійнення України, за способом її досягнення політик умовно виділяв дві групи: 1) «орієнтаційна» (реакційна), орієнтована на допомогу певних держав, які прагнули використати українське питання у власних інтересах (комуністи, УНДО, Державний Центр УНР в екзилі, гетьманці і т.д.); 2) незалежна (демократична), що виступала проти агресивних планів і дій СРСР, Польщі, Німеччини, покладалася виключно на власні сили і не мала зовнішньої підтримки (УПСР, УСДРП в Галичині, групи УРДП тощо)¹². Основою консолідації українського проводу, наголошував він, мала стати відмова від орієнтацій на зовнішню силу, адже без цього український народ і надалі залишатиметься лише об'єктом міжнародної політики, а його національні інтереси – лише дрібною картою у політичній грі великих європейських держав. Українському народу потрібно «визволитися самому, а не помагати комусь в його справах на Україні. Самим іти своїм шляхом, а не припасовуватися до чужого обозу. *Українські цілі можна досягти тільки українськими силами* (курсив мій – О.С.)»¹³.

Попередній досвід національно-визвольної боротьби, в якій Н. Григорієв брав дієву участь, довів, що орієнтація на допомогу інших держав, особливо імперіалістичних за своєю суттю, – хибний шлях. Тому політик критично ставився до позитивно сприйнятих напередодні війни деякими українськими діячами і силами проектів окремих осіб у німецькому політичному керівництві відродити українську державність. В ідейно-політичному плані він також не толерував українських політичних організацій, що сповідували ідеологію інтегрального націоналізму, – ОУН та УВО, – вважаючи, що вони не спроможні допомогти українському народу, а лише провокують негативні тенденції у суспільстві¹⁴.

Натомість за будь-яких умов український провід повинен керуватися виключно українськими національно-державними інтересами. У майбутній війні, на переконання Н. Григорієва, всі його дії мали б сприяти відродженню самостійної української держави в басейні Дніпра і Дністра, об'єднанню в її межах всіх українських земель, а також (за сприятливих обставин) відкрити можливість для приєднання регіонів компактного проживання українців (Крим, Кубань, Дон). При цьому, зазначав політик, інтерес українського народу полягає у максимальному ослабленні, виснаженні СРСР в ході війни. Взагалі, зазначав він, з початком світової війни, українцям слід використати всі можливі обставини на свою користь. Так як поляки отримали незалежність в результаті Першої світової війни, українці теж мають докласти максимум зусиль, щоб здобути свою свободу у Другій світовій війні¹⁵.

Обґрунтовуючи програму дій українського проводу у Другій світовій війні, особливу увагу Н. Григорієв приділяв геополітичному положенню України, яке вважав причиною боротьби за українські землі між сусідніми великими державами, і яке мало стати головною детермінантою української зовнішньої політики. Учений дотримувався думки (поширеної нині), що в українській історії, культурі, економіці, способі життя поєдналися риси обох цивілізаційних типів, зближуючи Україну із кожним з них. Це і визначає основні засади української політики, історичні завдання і призначення України у геополітиці як «світового посередника, зв'язкового й примирителя західно-східних культур та індустріально-аграрних інтересів всього євразійського континенту»¹⁶.

Водночас, підкреслюючи переваги геополітичного положення України між Сходом та Заходом, Н. Григорієв зауважував, що воно зобов'язує вести дуже обережну політику, не стаючи ні на чию сторону. Найвигідніше для України було б співпрацювати із східними та західними державами, які не мають агресивних намірів щодо неї, насамперед – з невеликими центрально- і східноєвропейськими країнами, які також зацікавлені у нейтралізації імперіалістичних проявів великих держав, наприклад, Чехословаччиною¹⁷.

Поряд з тим, як прагматично налаштований і далекоглядний політик Н. Григорієв наполягав, що український провід має орієнтуватися на тих, «хто змагатиметься установити світову рівновагу й забезпечити такі відносини в Європі, які задовольнять і життєві потреби українського народу. Це шлях... великих демократій Англії й СДПА»¹⁸. Таким чином, ним було сформульовано одну з найважливіших засад української міжнародної політики у Другій світовій війні, яка могла б дати шанс

Україні на незалежність, – орієнтуватися на демократичні цінності і заручитися підтримкою провідних демократичних держав світу, якими на той час були Велика Британія та США.

Водночас Н. Григоріїв усвідомлював, що для здобуття підтримки світового співтовариства потрібно докласти чимало зусиль. Це завдання він брав і на себе, спрямувавши свою публічну діяльність у Чехословаччині, США та Канаді на популяризацію України, мети і завдань українського демократичного руху в цілому та його міжнародної політики зокрема. Усвідомлюючи, що через брак та необ'єктивність інформації про Україну європейські політики не бажають втручатися у внутрішні справи СРСР, з недовірою та осторогою ставляться до українського руху, Н. Григоріїв намагався пояснити, що той собою являє, наголошуючи: «прагнення до відродження власної державної самостійності не є плодом німецьких чи польських інтриг, а природнім кроком у розвитку українського народу»¹⁹.

Політик був переконаний, обізнаність з потенціалом України дозволила б західним демократіям використати його для перемоги і над фашистською, і над комуністично-більшовицькою диктатурами. Водночас, ігноруючи національно-визвольні рухи народів СРСР, в тому числі й український, Захід шкодить не лише цим народам, але і світовій демократії. У праці «Міжнародне напруження і український рух (проект)» Н. Григоріїв зауважував: «Сьогоднішній союз європейської демократії з СРСР, хоча й має певні демонстративні резони в боротьбі з реакційними імперіалістичними зазіханнями, безумовно ослаблює європейську демократію річево: 1. стримує низку держав, як прибалтійські, Польща, Румунія, Югославія та інші, що бояться російського імперіалізму, від активної помочі демократичному табору; 2. толеруючи поневолення народів СРСР, тим самим морально підтримує московську владу в її боротьбі з власним народом... Східна Європа, – додавав він, – може стати грізною силою супроти різних фашистських та інших імперіалізмів лише тоді, коли там пануватиме не сучасний СРСР, а дійсно вільний союз вільних національних держав»²⁰.

Та в 1938 р. українського політика і суспільствознавця не було почуто. За рік, коли його прогнози справдилися, «Democracy and Chronicle» знову взяла у нього інтерв'ю, анонсуючи його за увагою, що рік тому український політик передбачив підписання радянсько-німецького пакту. Цього разу йшлося про українські перспективи. Н. Григоріїв заявив, що навіть після поділу сфер впливу між двома могутніми імперіями і початку війни, Україна може стати незалежною, але тепер це цілком залежатиме від дотримання міжнародною спільнотою демократичних принципів повоєнного устрою²¹.

До 1944 р. Н. Григоріїв практично безперервно їздив з лекціями та публічними виступами по містах США і Канади, активно друкувався у різноманітних виданнях. Увага, виявлена до нього громадськістю та медіа Нового світу, засвідчує оригінальність його поглядів та їх відповідність основним світоглядним засадам демократичного суспільства. Виступи українського політика переважно були присвячені поточним воєнним діям та їх політичному супроводу, реакції на ті чи інші процеси в українських середовищах. При цьому магістральна лінія його концепції щодо українського національно-визвольного руху не змінилася, як і раніше, він відстоював ті ж основоположні засади – непримирненне ставлення до будь-якої диктатури та імператив здобуття Україною незалежності.

В цьому плані показовою є позиція Н. Григорієва щодо німецької окупації України та колабораціонізму українців. Знаючи, що у суспільствах і політикумах західноєвропейських і американських держав ще 1939 р. поширилася думка про германофільство українців, їх добровільне сприяння Гітлерові, і визнаючи факт орієнтації на німецьку підтримку певної частини українського народу, він як політик, історик та доктор соціології доводив, що, хоч українці і прагнуть позбутись комуністичного режиму, проте в цілому український народ ніколи не був і не буде «вірним гітлеризму», а українська боротьба проти російського імперіалізму має свої власні, не пов'язані з німцями історичні перспективи. Тому Н. Григоріїв і звертався до світових демократій від імені свого народу, заявляючи: «Відкидаючи комунізм, радянську систему і всі диктатури, і зовнішні, і внутрішнього українського походження, ми не маємо ні найменшого наміру в один чи інший спосіб підтримувати напрям гітлеризму, нацизму чи іншої форми імперіалізму»²².

Бачення Н. Григорієвим завдань українського провodu у світовій війні з її початком принципово не змінилося порівняно із позицією середини 1930-х років: «Місце України в теперішній війні – не з диктатурами, які захопили територію України (тобто, комунізмом чи нацизмом – *О.С.*), а з демократіями»²³. Це була провідна думка його концепції і до, і під час, і після Другої світової війни.

Для ознайомлення з основними завданнями українського провodu, Україною загалом, Н. Григоріїв видав у США в означений період кілька спеціальних праць, зокрема «Підстави української незалежної політики». У ній простежено розвиток демократії в українському суспільстві, розкрито витоки і завдання українського національно-визвольного руху, проаналізовано стан міжнародних відносин напередодні та на початку Другої світової війни, розглянуто кілька варіантів їхнього розвитку

в ході війни та ролі України в ній. Основною ідеєю праці (так само як і всіх інших) є позиціонування України як противника будь-якої форми диктатури, прибічниці демократичних свобод, і насамперед – права націй на самовизначення. Власне, сама назва книги віддзеркалює її основну думку – українська міжнародна політика повинна «облишити дотеперішній шлях орієнтації; керуватися лише життєвими потребами українського народу та інтересами української державності і опиратися лише на власні сили свого народу»²⁴.

Відновлення української незалежної держави Н. Григорієв вважав можливим в разі перемоги коаліції СРСР, Великої Британії та США з їхніми союзниками над державами гітлерівського блоку та встановлення демократичного суспільства у всій Європі. Усвідомлюючи, що наразі найактуальнішим було звільнення від нацистських загарбників, він закликав українських емігрантів допомагати країнам-союзникам, незважаючи на те, що у таборі майбутніх переможців поряд з демократичними державами опинився і СРСР²⁵. При цьому ставлення політика до коаліції з ним було неоднозначним: з одного боку, він, як і раніше, вважав, що з антинародною владою ніякі компроміси неможливі, але, з другого боку, як політик-прагматик виділяв основне на ту пору завдання для людства – покласти край світовій війні і знищити нацизм. Для цього потрібно було об'єднати сили всіх демократичних держав і водночас підтримати СРСР.

Визнаючи, що у боротьбі з агресором багато залежало від СРСР, не менш значущою Григорієв вважав роль США та Англії. Саме фронт цих держав він називав першим для української діаспори в Америці, а фронт, що проходив через Східну Європу – другим²⁶. Аналітик наголошував, що обидва фронти є взаємодоповнюючими, тому українці, які опинилися на еміграції, тікаючи від більшовицької диктатури, мають допомагати і східному фронту у боротьбі з нацизмом, відкинувши свої особисті антипатії до комуністичного режиму. З огляду на це агітація та мобілізація на добровільних засадах українців стала одним із основних завдань поїздок політика Штатами та Канадою. Він закликав американців й канадців українського походження наближати завершення війни, хто як зможе: «Доклавши наші найбільші зусилля, ми зможемо не лише виконати свій обов'язок на цьому континенті (північноамериканському – *О.С.*), – але також і дуже сильно допоможемо українському народу досягнути його кінцевої мети – вигнання гітлерівської орди з України, завдати поразку нацизму і встановити вільну демократичну українську державу»²⁷.

У тому, що демократичні країни разом з СРСР обов'язково переможуть, Н. Григорієв навіть не

сумнівався – для нього це було очевидним і підтверджувалося військово-стратегічними розрахунками: «Вся стратегія німецької війни базується на бліцкригу і раптовій перемозі, а тактикою демократії є забезпечення людського життя і продовження війни так довго, як це знадобиться, аби виснажити ворога»²⁸ (сучасні дослідники також вважають, що бліцкриг мав фатальне значення для німецького блоку). Вже у першій половині 1943 р. Н. Григорієв заявляв, що сили вісі Рим–Берлін–Токіо фактично програли війну, і це усвідомлює німецьке командування, яке продовжує боротися лише за вигідніші умови мирних договорів; а також прогнозував завершення війни і остаточну поразку нацизму й фашизму за рік²⁹.

При цьому український політик спростовував до сьогодення поширену думку, що, знищивши нацизм з допомогою СРСР, Європа стане комуністичною, адже повоєнний устрій – спільна справа всіх переможців, а не лише комуністичного блоку. І в цьому, стверджував він, вирішальну роль відіграватимуть саме учасники західного фронту – Англія, США та інші демократичні країни. А це, в свою чергу, ще раз засвідчувало, що українському демократичному провозу слід зближуватися з державами – візирями демократичного суспільного розвитку. Тісна співпраця у війні українського еміграційного провозу з урядами і суспільствами цих країн (США, Англії, Канади), вважав він, наблизилася б український народ до досягнення двох основних цілей: 1) допомога всій антигітлерівській коаліції, а отже, вклад в перемогу світової демократії над нацистськими завойовниками; 2) сприяння пропаганді національно-визвольного руху, забезпечення права голосу українських представників під час вирішення питання повоєнного устрою в Європі. Тобто, надаючи допомогу першому (західному) фронту, заявляючи про себе, українці-емігранти змогли б домогтися підтримки своєї Батьківщини після завершення війни, і, можливо, її незалежності³⁰.

Н. Григорієвим чимало уваги присвячено і можливому повоєнному устрою Європи. Насамперед, як зазначалося вище, він сподівався, що демократичні країни після знищення гітлеризму витіснять з Європи і комунізм, розбудовуючи Європу на засадах рівноправності і свободи. «Якщо союзники переможуть, і якщо вони слідуватимуть демократичним принципам мирних угод, вони дадуть можливість самовизначенню народів. Якщо це буде зроблено, я впевнений, – заявляв Н. Григорієв ще у 1939 р., – українці отримають свій шанс вибороти свободу, якої вони прагнули так довго»³¹. Після двох світових воєн, вважав він, світова спільнота прагнучим створити новий порядок у світі, який би виключав можливість третьої світової війни. Він

має ґрунтуватися на фундаментальних демократичних цінностях, головню на принципі самоврядування і самовизначення кожної нації, включно з народами СРСР. Останні, на думку Н. Григорієва, повинні прийти до порозуміння і взаємного визнання самостійності в ході мирної дискусії і зрештою встановлення добросусідських партнерських відносин³².

Ще 1940 р. політик намітив програму повоєнної перебудови Європи, яка б гарантувала мирне співіснування європейських держав та унеможливила б початок нового міжнародного збройного конфлікту. Положення цієї програми з точки зору історичної перспективи залишалися актуальними і після завершення війни, у 1945 р. Їх суть зводиться до наступних принципів: гарантія повної свободи і незалежності для всіх народів; порозуміння і консолідація народів, що мають спільні сусідські інтереси; об'єднання всіх малих європейських націй для захисту від проявів імперіалізму сильнішого сусіда; поглиблення співпраці всіх європейських держав для забезпечення їхніх економічних, культурних та політичних потреб.

Особливо цікавою є ідея Н. Григорієва про створення «об'єднаних держав Європи» як виходу з комплексу проблем, пов'язаних із «малими націями». Зважаючи на те, що підґрунтям об'єднання у його концепції постають економічні торгові угоди, можна припустити, що він був (звісно, цілком умовно) одним із провісників об'єднання європейських держав, подібного до сучасного Європейського союзу. Саме такий союз український діяч вважав запорукою рівномірного, поступального розвитку кожної окремої європейської держави і світового демократичного співтовариства в цілому. За його твердженням, «вільна спілка народів Європи на основі свободи і рівності гарантуватиме демократичне самоврядування для всіх народів, включаючи

45 млн. українців. Політична та економічна співпраця серед націй, створення федерації європейських народів, а також тісний союз між Європою і Америкою, гарантуватиме демократію і мир»³³.

Важливе місце у майбутньому союзі Н. Григорієв відводив Україні. Не зупиняючись на тезі «у вільній Європі має бути вільна Україна», він висунув ідею вкрай важливої історичної місії України, обґрунтовану цілком раціональною концепцією обумовленості української зовнішньої політики її геополітичним положенням. Час не змінив глобальну історичну місію України – бути посередником між Сходом і Заходом в культурному, політичному, економічному відношенні, об'єднати навколо себе малі європейські держави і утворити табір взаємовигідної співпраці, відновивши в такий спосіб рівновагу в Європі. За його словами, це є «роль будівничого нових засад миру в Європі»³⁴.

З плином часу концептуальні побудови Н. Григорієва лише актуалізувалися. Основним завданням української міжнародної політики український суспільствознавець та політик з порогу Другої світової війни проголосив об'єднання провідних національних демократичних сил. Саме консолідацію українського політикуму для вироблення тактики здобуття Україною незалежності та її реалізації він вважав головною передумовою утвердження незалежної України як суб'єкта міжнародних відносин. Н. Григорієв був переконаний, що доки цього не відбудеться і доки не буде потужно заявлено прагнення України до створення власної держави та побудови демократичного суспільства, міжнародна спільнота не підтримає український рух. З певними поправками на сучасні політичні обставини сформульовані понад 70 років тому українським діячем та науковцем імперативи української внутрішньої та зовнішньої політики і сьогодні не втратили свого фундаментального значення.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ ЦДАВО України (Далі – ЦДАВО України). – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 36. «Міжнародна політика після світової війни» (рукопис, ймовірно, кін. 1936 р.) – 706 арк.; Григорієв Н. Причини міжнародного напруження. – Прага, 1937. – 22 с.
- ² Григорієв Н. Головний вороголюб // Трудова Україна. – 1937. – Ч. 5. – С. 1.
- ³ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 316.
- ⁴ Там само. – Спр. 37. – Арк. 178; Спр. 36. – Арк. 696
- ⁵ Там само. – Спр. 39. – Арк. 68.
- ⁶ Там само. – Спр. 24. – Арк. 317.
- ⁷ Там само.
- ⁸ Політична історія України ХХ століття. – Т. 4. – К., 2003. – С. 37–38.
- ⁹ War Likely, Ukrainian Educator Declares // Democracy and Chronicle. – 1938. – November, 13th.
- ¹⁰ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 1–10; Ситуація на початку європейської війни (Промова, виголошена Григор'євим на народному мітингу у Бостоні 4.02.1940р.) // Вперед. – 1940. – 28 лютого.
- ¹¹ Григорієв Н. Перед можливостями // Трудова Україна. – 1938. – Ч. 2. – С. 1
- ¹² ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 49, 190; Спр. 39. – Арк. 64.
- ¹³ Григорієв Н. Перед можливостями. – С. 1.
- ¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 193–196; Н. Г. Революція чи провокація? // Трудова Україна. –

1933. – Ч. 10. – С. 16–19; Григоріїв Н. Історичний націоналізм та сучасний нацизм // Трудова Україна. – 1937. – Ч. 2. – С. 2–4.
- ¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 47, 132–133.
- ¹⁶ Григоріїв Н. Константи української міжнародної політики // Трудова Україна. – 1933. – Ч. 7. – С. 21–23; Див. також: Н. Григоріїв-Наш. Підстави української національно-державної політики. – Прага-Берлін, 1923. – 27 с.; Григоріїв Н. Наша позиція самостійна. – Прага, 1927. – 25 с.
- ¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 133.
- ¹⁸ Григоріїв Н. Головний ворохобник. – С. 1–2.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. 3562. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 47.
- ²⁰ Там само. – Спр. 42. – Арк. 167–169.
- ²¹ European War is inevitable, says speaker // Democracy and Chronicle. – 1939. – November 26th.
- ²² Григоріїв Н. Проти комунізму, але не з нацизмом // Український голос. – 1942. – 23 вересня; N.Hryhoriyiv. Ukrainians are not germanophiles // N.Hryhoriyiv. The War and Ukrainian Democracy. A Compilation of Documents from the Past and Present. – Toronto, 1945. – p. 133.
- ²³ Ситуація на початку війни (Промова, виголошена Н.Григор'євим на народному мітингу в Бостоні 4. 02. 1940р. // Вперед. – 1940. – 28 лютого.
- ²⁴ Григоріїв Н. Підстави української незалежної політики. – Детройт, 1939. – С. 42.
- ²⁵ Address of Professor Hryhoriyiv // Canadian farmer. – 1943. – March 10th.
- ²⁶ Tells of Problems of Ukrainians // The Calgary Herald. – 1943. – August 17th.; Лекція проф. Григор'єва в Судбуру, Онтаріо // Український голос. – 1943. – 5 травня; Григоріїв Н. Наш перший фронт // Український голос. – 1943. – 7 квітня; Його ж. Наш другий фронт // Український голос. – 1943. – 21 квітня.
- ²⁷ Ukrainians Urged to Give Total Efforts // The Fort William Daily Times Journal. – 1943. – April 12th.; Free Ukraine is visualized by Prof. Nykyfor Hryhoriev is Speaker May 30 // The Saskatoon Star. – 1943. – June 3th.
- ²⁸ Europe Will Be Democratic, Writer Predicts // The Prince Albert Daily Herald. – 1943. – June 18th.
- ²⁹ Germany Undermined, Hryhoriev Declares // Winnipeg Free Press. – 1943. – April 30th.; Declares Fears on Communism are Groundless // Edmonton Bulletin. – 1943. – July 20th; Hun Beaten Now, Ukrainian states // Edmonton Journal. – 1943. – July 20th.
- ³⁰ Ukrainians Have Double Stake in War // The Winnipeg Tribune. – 1943. – April 30th; Former Ukrainian Minister of Education Gives Address Here // The Dauphin Herald. – 1943. – May 27th.
- ³¹ Hryhoriyiv N. Warning to Democracy // The War and Ukrainian Democracy. – p. 158.
- ³² Passaic Hears Lecture, Supports Government // Voice of Commonwealth. – 1942. – December 1st.; Лекція проф. Григор'єва в Торонто «Яким буде світовий порядок після війни і що трапиться з Україною?» // Український голос. – 1943. – 31 березня; Attack Help Aid to Ukraine // Winnipeg Free Press. – 1943. – May 20th.
- ³³ 50, 000 Strong They Join Army // The Sudbury Daily Star. – 1943. – March 29th.; Trade pacts seen answer will be basis of peace in Europe says Ukrainian // The Albertan. – 1943. – August 17th.
- ³⁴ Григоріїв Н. Підстави української незалежної політики. – С. 44; Його ж. Українці в світових справах // Народна воля. – 1940. – 17 лютого.

Sukhobokova O.O. Chance for independence: Ukrainian perspectives in World War II in the concept of N. Y. Hrygoryiv / Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The article analyzes the views of N. Hrygoryiv, one of the leaders of Ukrainian interwar emigration, prospects for Ukrainian democracy movement in the context of the international political situation before and during World War II.

Keywords: N. Hrygoryiv, international relations, World War II, Ukrainian emigration.

Сухобокова О.О. Шанс на незалежність: українські перспективи во Второй мировой войне в концепции Н.Я. Григориева / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

В статье анализируется видение одного из лидеров украинской межвоенной эмиграции Н. Григориева перспектив украинского демократического движения в контексте развития международной политической ситуации накануне и в период Второй мировой войны.

Ключевые слова: Н. Григориев, международные отношения, Вторая мировая война, украинская эмиграция.

Стаття надійшла до редколегії 26.09.2012

Прийнята до друку 22.10.2012